

HORASAN İLÇESİ'NDEKİ KIR MESKENLERİNİN KÜLTÜREL COĞRAFYA BAKIŞ AÇISIYLA İNCELENMESİ

An Investigation Of The Rural Dwellings In Town Of Horasan
From The Perspective Of Cultural Geography

Arş. Gör. Alperen KAYSERİLİ *

Yrd. Doç. Dr. Namık Tanfer ALTAŞ **

ÖZET

Bu çalışma ile Horasan ilçesinin bazı köylerinde geleneksel olarak inşa edilmiş meskenler, kültürel coğrafya yönünden incelenmeye çalışılmıştır. Kültürün, konutlar üzerine olan etkisini objektif olarak belirleyebilmek için; ilçenin farklı yönlerinde bulunan köylerden yedisi örneklem olarak seçilmiştir.

İnsanların geçmişten gelen kültürel özelliklerinin en iyi yansıtıldığı maddi kültür varlıklarından biri, inşa ettikleri evleridir. Bu nedenle, çalışmanın ağırlık noktasını geleneksel konutlar ve bu konutların inşasında kültürün etkisi oluşturmaktadır. Konuyu bu çerçevede ele aldığımızda, Erzurum ili Horasan ilçesi köylerindeki geleneksel konutların, yöredeki ailelerin kültürlerini en iyi şekilde yansıttıkları görülmektedir. Evlerin inşasında; Türk-İslam kültürünün yanı sıra, soğuk iklim şartlarının da etkili olduğu gözlenmiştir. Sayıları her geçen gün azalmakla birlikte, hemen her köyde 100 ile 150 yıl önce inşa edilmiş bulunan konutlar, geleneksel kültürün en iyi örneklerini teşkil etmektedir. Bu yüzden, örnek alınan köylerde bu tip konutlar seçilerek incelenmiştir. Yapılan incelemeler sırasında, Erzurum'un kırsal kesimindeki konut kültürünün çok az farklılıklarla yörede var olduğu görülmüştür.

Anahtar kelimeler: Kültürel Coğrafya, Kültür, Horasan, Köy meskenleri

* Atatürk Üniversitesi, Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi, Coğrafya Eğitimi Anabilim Dalı, e-mail: alperenkayserili@atauni.edu.tr

** Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Coğrafya Eğitimi Anabilim Dalı, e-mail: ntanfer@atauni.edu.tr

Abstract

In this study, it was aimed to investigate the rural dwellings constructed in conventional methods in some villages of Horasan from the perspective of the cultural geography. In order to objectively determine the influence of culture on dwellings, a sample consisting of seven villages in different directions of the town was selected. One of the properties of people on which they reflect their cultural characteristics they inherited best is the houses they construct. Therefore, the main concern of the study is the traditional dwellings and the influence of culture on the ways of construction of them. In this respect, it is seen that the traditional houses in the villages of Horasan reflect the culture of families in the region in the best way. It was observed that, in the construction of the houses, besides Turkish-Islamic culture, cold weather conditions had been effective as well. Although their number is decreasing day by day, in almost every village, the houses built in traditional methods 100-150 years before are the best examples of the traditional culture. Thus, in the villages selected as the sample of the study, such dwellings were analyzed. During the investigations, it was seen that the culture of dwelling in the rural areas of Erzurum exists in this area with slight differences.

Key words: Cultural Geography, Culture, Horasan, Village houses

Giriş

Kültürel Coğrafya, Amerikan beşeri coğrafyası içerisinde ayrı bir alt dal olarak 1920-30'larda Berkeley Okulu çalışmaları ile ortaya çıkmıştır. Bu çalışmalar, Kaliforniya Üniversitesi'nin Berkeley Kampüsü'nde coğrafyacı Carl Ortwin SAUER tarafından başlatılmıştır. Sauer aslında doktorasını bir jeolog ve jeomorfoloğ olan R.D. Salisbury danışmanlığında yapmıştır. Onun akademik yaşamındaki değişim, aslında Amerikan coğrafyasındaki değişimi de yansıtmaktadır. Tamamen fiziki temelli başlayan bir kariyer, sonradan fiziki mekân ile ilişkisini kesmeden, büyük ölçüde beşeri ve kültürel konulara kaymıştır. Sauer, kültürel coğrafyanın ilgisini herhangi bir yere belli karakter kazandıran maddi kültür öğeleri üzerine yönlendirdiğini belirtmektedir. Kültürel Coğrafya 1920'lerde ve 1930'larda özellikle yayılma yolları ve biçimleri ile ilgili olarak insanın mekânsal davranışlarına ilişkin süreçleri araştırmıştır (Arı, 2005:320).

Kültürel Coğrafya aslında insan-çevre etkileşimindeki etkileme yönünün eskiden sanıldığı gibi tamamen çevreden insana olmadığını savunmaktadır. Bu etkileşimdeki en önemli unsurlardan biri kültürdür. Benzer fiziki ortamlarda yaşayan insanların farklı uygarlıklar geliştirmesi ve farklı gelişmişlik seviyelerine ulaşmalarını fiziki etmenlerden çok kültürel farklılıkların belirleyeceği savunulmaktadır (Arı, Köse, 2005:51). Dolayısıyla fiziki çevrenin insan davranışlarını etkilemede sınırlayıcı bir faktör olmadığı ve insan yaşamının sadece fiziki çevrenin şartları sonucunda şekillenmediği ileri sürülmektedir. Bu fikirden hareketle insan yaşamında kültürün en önemli şekillendirici unsur olduğu fiziki çevrenin ise sağladığı şartlar ile kültürün hizmetinde olduğu fikri savunulmaktadır.

Doğal ortamın insanlar üzerinde yaptığı etkiler, aslında geçen yüzyılda çevreci determinist fikri savunan coğrafyacıların üzerinde en fazla durdukları konudur. Hatta bu fikir, yani doğal ortamdan etkilenme konusunda bazı çevreci deterministler biraz abartmış ve işi şu fikre kadar götürmüşlerdir: *Fiziki çevrenin özellikle iklim ve yer şekillerinin, kültürlerin biçimlenmesinde faal bir güç olduğuna, insanın ise aslında fiziki çevrenin pasif bir ürünü olduğuna inanıyorlardı*. Determinist mantığa göre insan doğanın yoğurduğu çamurdur (Gümüşçü, 2006:275-278). Bazı coğrafyacılar ise bu görüşe karşı çıkarak posibilist fikri ileri sürmüşlerdir. Possibilistler, metodolojik yaklaşım olarak *insana ağırlık verilmesi gerektiği* görüşünü savunurlar. Bunun nedeni olarak da çevre-insan etkileşiminde en etkili değiştirici faktörün insan olduğu tezinden hareket ederler. İnsanın çevreyi değiştirme gücünün, doğal çevre faktörlerinin engelleyici ya da önleyici rolüne göre, çok daha önemli ve etkili olduğu tezini ileri sürerler (Doğanay, 2005:21). İşte burada kültürel coğrafya fikri ortaya çıkıyor. Çünkü Sauer gibi coğrafyacılar doğanın insan üzerinde etkisi olduğunu kabul etmelerine rağmen, esas şekillendirici olarak insanın etkisinden bahsediyorlardı. Yani Sauer determinizme karşı çıkarken onu sağlam bir temele oturtuyordu. *Sauer, çevresel determinizmin iki özelliğine karşı çıkmıştı. Bunlardan ilki çevresel uyarıcılar ve insanın ona karşı gösterdiği uyumun coğrafya konularının başlıca öznesi olması, diğeri de insan-çevre etkileşiminin araştırmasında determinist görüşün teorik yapısına duyulan aşırı güven* (Solot, 1986:509). Kültürel coğrafyada kültürü şekillendiren, onu besleyen, geliştiren ve değiştiren insan olduğu, doğanın ise bu kültürel şekillenme içinde sunduğu imkânlar ile besleyici veya kısıtlayıcı etkisi olduğu üzerinde durulmaktadır.

Bir coğrafyacı esas olarak insanların dünyada nasıl yaşadığını, dünyayı nasıl kullandığını hayallerine göre nasıl şekillendirdiğini ve nasıl duygular yüklediğini anlamak zorundadır. Disiplinimiz insanlığın bilimidir, kelimenin tam anlamıyla yalnızca boşluktaki sosyal mekanizmaların ve onun yazımının bilimi değildir. Bu bize her grubun üyelerinin beyinlerinde kâinatı nasıl şekillendirdikleri ve doğayı, toplumu, iyiyi-kötüyü, erkeği ve kadını nasıl tasarladıklarını gösterir (I.G.U. Study Group, 1997:298). Coğrafyacı, coğrafyanın disiplinler arası bir bilim olduğundan hareketle sadece yeryüzü ile değil, yeryüzünü şekillendiren insan ve onun yaptığı faaliyetler ile de ilgilenmek zorundadır. Çünkü bir toplumun ortaya koyduğu maddi kültür öğeleri sadece maddi görünümüyle ele alınmamalı onun kültürel olarak; kaynağı, geçmişi, yayılması ve diğer kültürlerle olan etkileşimini de anlaması gerekmektedir.

Kültür fikrinin coğrafi sorunlara uygulanması hususunun çekirdeğini, Philip Wagner ve Marvin MIKESELL, birbiriyle ilişkili beş ana konunun oluşturduğunu ileri sürmüşlerdir (Özgüç, Tümertekin, 1998:108). Bu beş ana konuyu şu şekilde sıralayabiliriz: Kültür Bölgesi, Kültürel Yayılma, Kültürel Ekoloji, Kültürel Etkileşim ve Kültürel Peyzaj'dır. Ele alınan bu çalışmayı da bu beş ana tema üzerinde şekillendirmek doğru olacaktır.

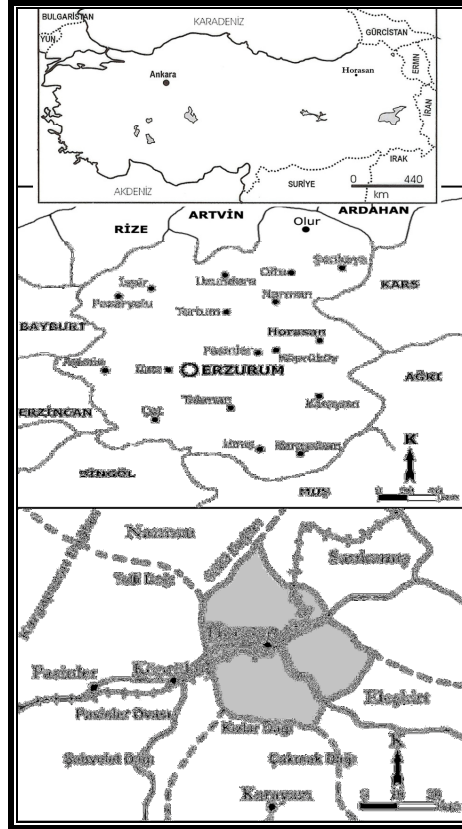
Kültür Bölgesi

Kültürel bakış açısı içerisinde ilk tema kültür bölgesi temasıdır. Bu çerçevede ele alınan konunun öncelikle sınırları çizilir. Kültür bölgesi, kültür özelliklerine ve işlevlerine dayanan coğrafi bir birimdir. Harita, bölgeleri belirlemenin ve açıklamanın temel aracıdır. Haritalar, özellikle kültürlerin ortaya çıkardığı mekansal kalıpları çok açık bir şekilde ortaya koydukları için, çok kıymetli araçlardır (Arı, Köse, 2005:55). Kültürel coğrafya çalışmalarında da diğer tüm coğrafya çalışmalarında olduğu gibi, öncelikle amaca uygun bir harita çizimi konunun sınırlarını belirlemede oldukça önemlidir. Araştırılan kültür bölgesinin sınırları iyi belirlenmeli ve diğer kültür bölgeleri ile bağlantısı dikkatli bir şekilde incelenmelidir.

Bu çalışmada Erzurum kültür bölgesinin Horasan ilçesi ele alınmıştır (Şekil 1). Horasan, Doğu Anadolu Bölgesi'nin Erzurum-Kars bölümünde, Erzurum ilinin doğusunda yer alan bir ilçedir. Araştırma sahamız yaklaşık olarak 1662 km²'lik bir alanı kapsamakta ve yükseltisi ise ortalama olarak 1650 m. civarındadır. Aras Nehri'nin oluşturduğu havzada yer alan Horasan'ın batısında Yukarı Pasinler Ovası, doğusunda Karakurt Boğazı güneyinde Aras Güneyi Dağları ile kuzeyinde Kargapazarı Dağları'nın bir kolu olan ve Allahuekber Dağlarına kadar uzanan Güllü Dağları bulunmaktadır. İlçe merkezi Aşağı Pasin Ovası üzerinde kurulmuştur. Köylerin de bir kısmı bu ova üzerindedir. Diğer yerleşmeler ise, kuzeye ve güneye doğru hafif eğimli ve engebeli olan yerlerde kurulmuştur (Gök, 2007:2).

Horasan, jeolojik özellikler bakımından çeşitlilik göstermektedir. Sahanın yüksek kesimlerinde yoğun olarak volkanik formasyonlar görülür. Kuzeyde, andezit, trakit, tüf ve anglomera gibi volkanik seriler bulunmaktadır. Güneyde daha karmaşık bir yapı söz konusu olup, kuzeyde bulunan andezit, trakit, tüf ve anglomera serilerinin yanı sıra, bazalt, dasit ve obsidyen gibi volkanik kayaların bir arada bulunduğu formasyonlar mevcuttur (Gök,

2007:6). Yüksek kesimlerde volkanik yapı mevcut iken, alçak kesimlerde daha çok Üst Miyosen ve Oligosen çökelleri yer almaktadır. Pliyosen çökelleri Horasan Havzası içerisinde genişçe bir yayılım göstermekte ve Kuvaterner, Aras Nehri boyunca ve Aras'a birleşen diğer akarsuların tabanlarında dar bir şerit halinde bulunmaktadır (Yılmaz, 1984:4).

Şekil 1. Araştırma sahasının lokasyon haritası.

Araştırma sahasının şekillenmesinde kırılmalara yol açan tektonik hareketler ve volkanizma hâkim rol oynamışlardır. Dağlar, aşınım düzlükleri ve platolardan oluşan ana morfolojik yapıyı meydana getirmişlerdir (Yılmaz, 1984:29). Özellikle Genç Tektonik hareketlerle morfometrisi kısmen ortaya çıkan saha, Pliyosen sonlu Pleistosen başlarında sulardan kurtularak, tamamen kara durumuna geçmiştir. Daha sonraki dönemlerde, özellikle Aras Nehri ve kolları tarafından işlenmeye başlayan sahada değişik morfolojik şekiller ortaya çıkmıştır. Bunlar; dağlar, tepeler, aşınım yüzeyleri, az eğimli yüzeyler, çeşitli profilde vadiler (boğaz, kanyon, V profilli) ve ovalık alanlardır (Gök, 2007:10).

İlçe genel itibarı ile yüksek bir yapı arz etmektedir. Yükselti 1500 m ile 2888 m arasında değişmektedir. İlçe yüzölçümünün yaklaşık %28'ini (460 km²) teşkil eden 1750-

2000 m yüksekliğe sahip olan kısım, hem yerleşmeler hem de ekonomik faaliyetler bakımından oldukça önemlidir. Buradaki yerleşmelerin çoğu vadi tabanlarında ve dağ eteklerinde kurulmuştur (Gök, 2006:118).

Horasan ilçesi, ülkemizde kış mevsiminin en uzun ve en şiddetli geçen Doğu Anadolu Bölgesi'nin Erzurum-Kars bölümünde yer almaktadır (Erinç, 1953:94). Sahanın kuzeyi ve güneyi sıradağlar ile çevrildiği için denizel etkiye kapalı bir konumda yer almaktadır. Yazlar genellikle kısa ve sıcak geçmekle beraber kış ayları uzun ve soğuk geçmektedir. Yıllık ortalama sıcaklık değeri 6,4 °C yıllık ortalama yağış değerleri ise 406,3 mm. kadardır.

Horasan ve çevresindeki yerleşmelerin tarihçesine göz attığımızda ise tarih öncesi çağlara kadar gittiğini görmekteyiz. Yapılan araştırmalarda, tarih öncesi kültürlerden Paleolitik, Kalkolitik ve daha sonra Tarihi Çağlarda yaşanan kültürlerde yoğun iskanla karşılaşılmasına rağmen, Mezolitik ve Neolitik kültür evreleriyle ilgili somut hiçbir veriye rastlanılmamıştır (Yolal, 2001:12). Horasan ilçesindeki yerleşmelerin tarihçesini incelediğimizde ise birçok büyük medeniyetin Horasan ve çevresinde yerleşim birimleri oluşturduğuna dair kalıntılar vardır. Hayaşa, Urartu, Diauehi, Hitit, Bizans, Roma, Selçuklu, Osmanlı ve nihayetinde Türkiye Cumhuriyeti döneminde yerleşme olarak kullanılmıştır.

Horasan ilçesindeki kır meskenlerinin kültürel coğrafya açısından değerlendirilmesini konu edindiğimiz bu araştırmada, Horasan ilçesinin farklı konumlarında bulunan köylerdeki meskenler ele alınmıştır. Bunlardan Kırközeler Köyü, Horasan ilçe merkezine yaklaşık 16 km. uzaklıkta ve ortalama olarak 1616 m. yükseltide yer almaktadır. Çamlı Köyü ise Horasan ilçe merkezine yaklaşık olarak 7 km. uzaklıkta ve ortalama olarak 1579 m. yükseltidedir. Horasan ilçe merkezine yaklaşık olarak 24 km. uzaklıkta yer alan Kükürtlü Köyü'nün yükseltisi ise ortalama olarak 1683 m. civarındadır. Harlı Köyü, Horasan ilçe merkezinin yaklaşık olarak 18 km. güneyinde yer almaktadır ve yükseltisi ortalama olarak 1811 m. civarındadır. Horasan ilçe merkezinin 28 km. güneyinde yer alan Kadıcelal Köyü'nün yükseltisi ise 1900 m. civarındadır. Ardı Köyü, Horasan ilçe merkezine 19 km. mesafede yer almaktadır ve yükseltisi 1700 m. civarındadır. Horasan ilçe merkezinin 16 km. kuzeyinde yer alan Yeşildere Köyü'nün yükseltisi ise 1720 m. civarındadır. Bu çerçevede söz konusu köylerde konutların inşasında kullanılan yapı malzemelerinin farklı olmasına rağmen ev planlarının ve kültürel özelliklerinin benzer yönlerini görebilmek amaçlanmıştır.

Kültürel Yayılma

Kültürel incelemenin ikinci teması kültürel yayılmadır. Kültürel yayılma temasını incelerken coğrafyacılar öncelikli olarak bir kültürün ortaya çıktığı alanı inceleyerek oradan yayılma alanlarını daha iyi görebilme imkânına sahip olacaklardır. Bir kültürün doğduğu yere o kültürün kaynak alanı yani kültür ocağı denir (Özgüç-Tümer,1998:108). Belli bir kültür ocağından ortaya çıkan beslenme şekli, giyim-kuşam, dil, mimari tarzı, müzik, edebiyat, sosyal hayat gibi elemanların bulunduğu yere nasıl ve hangi yollarla geldiği gibi konular, kültürel coğrafyacının ilgi alanına girmektedir. Yayılma konusu coğrafyacılar tarafından genellikle ikinci planda tutulmuştur. Ancak bir unsurun bulunduğu yere nasıl

geldiğini anlayabilmemiz için dağılım prensibi yeterli olmamaktadır. Kültürel coğrafyacılar kültürel yayılma teması ile bu eksikliği tamamlamaya çalışmaktadır.

Horasan ilçesindeki kır meskenlerini incelerken, söz konusu meskenlerin kültürel olarak Erzurum şehri ile büyük benzerlikler taşıdığını ve kültür ocağı olarak Erzurum şehrinin etkisinin bu çevreye de yayıldığı söylenebilir. Horasan, karasal iklim özelliklerinin belirgin olarak hissedildiği bir bölge olduğu için meskenlerde sert iklim şartlarından korunma amaçlı yapılanmalar oluşturulduğu göze çarpmaktadır. Bu yapılanmalar da dikkati çeken özellik, Erzurum evlerinde olduğu gibi birbirine bitişik yapılan odalar ve eklentiler şeklindedir.

Erzurum evlerinde göze çarpan avlu, salon, misafir odası, tandır başı gibi bölümler Horasan ilçesindeki kır meskenlerinde de mevcuttur. Ayrıca kullanılan malzemelerle ev planlarında da büyük benzerlikler olup Erzurum'a özgü yöresel kültürün özellikleri, Horasan ilçesindeki evlerde de görülmektedir. Dolayısıyla bu kültürel özelliklerin, kültürel etkileşim vasıtasıyla kültürel yayılma olayını gerçekleştirdiğini görebilmekteyiz.

Araştırma sahası İpek Yolu güzergâhında olmasına rağmen, kültürel yapısı dışı kapalı bir özellikte olduğu için mesken mimarisi pek de değişikliğe maruz kalmamıştır. Bunun yanı sıra mesken yapımında çalışan usta sayısının az, kullanılan malzemenin ve doğal çevre özelliklerinin aynı olması, Erzurum ve Horasan ilçesindeki meskenlerde benzerliği beraberinde getirmiştir.

Kültürel Ekoloji

Kültürel ekoloji, kültürler ve fiziki çevre arasındaki neden ve sonuç etkileşiminin incelenmesidir. Kültürel ekoloji öncelikle kültür üzerindeki çevresel etkileri inceler ve ardından da kültürleri yoluyla insanın ekosistem üzerindeki etkisini inceler. Kültürel ekoloji, kültürel coğrafyanın en önemli teması olarak kabul edilebilir. Kültürel coğrafyacılar, kültür içindeki mekansal değişimleri anlamak için kültür ve çevre arasındaki etkileşimi araştırmak zorundadır (Arı-Köse, 2005:57). Antropologlar da kültürel antropoloji çalışmalarını içerisinde kültürel ekoloji ile yakından ilgilendirir ve kültürel ekolojiyi "kültürlerin çevreleriyle olan devingen (sürekli hareket halinde olan) etkileşimi" olarak ifade ederler (Haviland vd.,2008:317). O zaman bir kültürün daima hareket halinde olduğu ve başka kültürler ile karşılıklı etkileşimini her zaman devam ettirdiğini söyleyebiliriz. Zaten bir toplumun maddi kültür öğelerini incelerken sadece bulunduğu toplumun özelliklerini yansıtmadığı, başka toplumların kültürel özelliklerinin de izlerini taşıdığını görebiliriz.

Tarih boyunca, geleneksel binaların üslubu yerel çevrenin niteliğini yansıtmıştır. Bazı Eskimo (Inuit) insanların kışın karla inşa ettiği iglulardan tropikal ormanların yaprak örtülü meskenlerine; Kuzey Amerika'nın orman bölgelerinin çimen ve kütük kulübelere kadar temelinin almış olan, aslında, geleneksel olarak Kuzey Avrupa'daki binaların planı üzerine inşa edilmiş Ortadoğu ve Afrika'nın çamurdan ve tuğlalardan yapılmış evlerine kadar gelenekseli yansıtır. Geçmişte bu yapıyı görmek daha kolaydı, ayrıca onlar toplumların sosyo-ekonomik ihtiyaçlarına göre daha iyi hizmet eden ve yapılarına uygun olan binaların çevreye kolayca uyum sağlayabilmesi için yakınlarında bulunan

hammaddeden yararlanırlar ve bu meskenlerini bu hammaddelerden inşa ederler (Roberts, 1996:69).

Orman örtüsünün zayıf ve kerpiç yapımında uygun kerpiç harcı toprağı bulunmayan, fakat konutu yapan ailelerin ekonomik düzeylerinin geri olduğu kırsal yörelerde, konut yapımında çevrede bol bulunan, daha ucuza elde edilen, hatta çoğunca işçilik dışında hiçbir harcamayı gerektirmeyen karataş tercih edilmektedir. Bu gibi meskenlerin en karakteristik özelliğı, çok uzun yıllar dayanmalarıdır (Doğınay, 1997:336).

Erzurum ve çevresinde farklı coğrafi özellikler görülse bile genel olarak benzer coğrafi özellikler görüldüğü için, maddi kültür öğeleri arasında da büyük benzerlikler göze çarpmaktadır. Nitekim geçmişten günümüze kadar yapılan kır meskenleri incelendiğinde bu benzerlikleri görmek mümkündür. XVII. Yüzyılın büyük seyyahı Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nde Erzurum evleri hakkında yaptığı tespitlerde bu benzerliğı görmek açısından oldukça dikkat çekicidir. Evliya Çelebi, Erzurum evlerini şu cümleleri ile anlatır: *(Erzurum'un) cümle evleri kârgir binadır. Fevkânisi nadirdir. Ekseriyeti tahtanıdır. Zira şitası şedid, küşâde havası baid olmağla, onbir ay kar yağdığı çok vâki olmuştur. Bunun için evleri tahtâni olup, dam ü bâmlarının muşammalı bacaları, evlerinin keçe kaplı kapıları olur. Hamam-misal ibadethaneleri vardır. Hâsıl-ı kelam, tahsil-i umum edilecek diyardır. Çokluk hoş havası yoktur.* Evliya Çelebi'den kalan bu bilgiler, Erzurum evleri bakımından epeyce mühim unsurlar ihtiva etmektedir. Onun dikkati sayesinde Erzurum evlerinin inşa malzemesinden, hangi şartlar sebebiyle nasıl yapıldıkları hususuna kadar birçok meseleyi anlamak mümkün olabiliyor. İlkın, Erzurum'da evlerin ana malzemesinin taş olduğu katıyetle tespit ediliyor. Lakin evlerin çoğı zeminden aşağıdadır (tahtani) ve zeminin üstünde (fevkanisi) yapılan ev çok azdır. Evliya Çelebi'ye göre, bunun sebebi, havasının soğuk oluşudur. Yine soğuktan dolayı evlerde kubbeli binaların baca, dam ve kubbeleri muşammalı, kapıları ise keçe ile kaplıdır. Bu sebeple de ibadethaneleri iyice sıcaktır ve Erzurum, ilim tahsil edilecek diyardır (Tozlu-Küçükuğurlu, 2002:315-316). Horasan'da bulunan meskenlerde de Evliya Çelebi'nin yaptığı tespitlere göre inşa edilmiş kır meskenlerinin olduğunu açık bir şekilde gözlemleyebilmekteyiz. Erzurum şehri ile benzer coğrafi ve kültürel özellikleri olması bu benzerliğın en önemli nedenidir.

Horasan ilçesindeki kır meskenlerini incelerken iklim koşullarının şekillendirici bir etki yaptığı görülmektedir. Bu özellik sayesinde de yapıların biçimlenmesinde ayrı bir mimarî özellik ortaya çıkmaktadır. Kış mevsiminin oldukça sert ve uzun geçmesi, duvar kalınlıklarının 70-100 cm civarında yapılmasına neden olmuştur.

Yapılarda çeşitli taş türleri kullanılmıştır. Bunlardan koyu renkli bazalt türü Karataş, temellerde ve subasmalarında, hafif kalker cinsi olan boztaş ise binaların dış yüzeylerini oluşturan duvarlarda kullanılmaktadır. Özellikle çevrede bol miktarda bulunması ve kolay temin edilmesi taşın, yapı malzemesi olarak daha fazla kullanılmasına ortam hazırlamıştır. Genellikle cami, okul ve sağlık ocağı gibi yapılarda ve mali durumu iyi olan ailelerin meskenlerinde kesme taş kullanılırken, mali durumu iyi olmayan ailelerin meskenlerinde ise karataş yığma şeklinde kullanılmıştır.

Ara duvarlarda tuğladan yararlanılmıştır. Ancak taş ve ahşap kadar kullanım alanı yoktur. Ahşap ise taştan sonra en çok kullanılan yapı malzemesidir. Söğüt, kavak ve çam

türlerinden başka ağaç cinslerine pek rastlanılmaz. Taş duvarlar pencere ve kapı yanları dâhil köşelerde kesme, orta kısımlarda ise moloz yığma sistemiyle inşa edilmiştir.

Erzurum kültür ocağında ve çevresinde benzer fiziki çevre özellikleri gösteren bölgelerde ana yapı malzemeleri taş, ahşap, toprak, tuğla ve maden olarak ele alınır. 1) Taş: Köşe ve cephelerde yontu taş, diğer kısımlarda moloz taşlar kullanılarak duvarlar yapılmıştır. Özellikle Hasankale civarında *karataş* kullanılmıştır. 2) Ahşap: Duvarları bağlayan hatıllar, toprak örtüyü taşıyan kirişler, döşemeler, tavan ve bütün doğramalar ahşap olarak yapılmıştır. Çam, kavak ve söğüt en çok kullanılan ağaç çeşitleridir. Kavak ve söğüt yakın çevreden temin edilirken, çam (Sarıçam) Oltu ve Sarıkamış ilçelerinden temin edilmektedir. 3) Toprak: Evlerin ana örtü malzemesi, taş duvarların bağlayıcı elemanıdır. 4) Tuğla: Toprak elverişli olduğu için yapılan tuğlalar kalitelidir. Erzurum ve çevresindeki eski evlerde tuğlalar 4x18x30 cm ölçüsündedir. Tuğla, ara bölmelerde ve baca yapımında kullanılmıştır. 5) Metal: Sıcak demir işleri olarak kullanılmıştır. Kapı ve pencere menteşeleri, kuşakları, çiviler, pencere parmaklıkları, kapı tokmakları demirden yapılmıştır (Karpuz, 1993:41). Araştırma yapılan köylerde (Kadıcılal, Harçlı, Çamurlu, Kükürtlü, Ardı, Kırkgözeler, Yeşildere) bahsi geçen öğelerin tümüne rastlamak mümkündür (Fotoğraf1).

Fotoğraf 1. Harçlı köyünde Mehmet Ali Yavuz'a ait meskenin duvarları bazalt taşlardan, pencere üstleri ahşap malzemeden, kapı, kapı kolları ve kilit madenden, çatı örtüsü (baca) olarak da toprak kullanılmıştır.

Horasan ilçesindeki kır meskenlerinde dikkatimizi çeken bir başka husus ise evlerin giriş kapıları ve odalarının pencerelerinin bulunduğu yönler olmuştur. Hemen hemen bütün evlerin giriş kapıları ve oda pencereleri güney veya doğu yönünde yapılmıştır. Bunun sebebi ise tamamen bulunduğu yarımküre ile ilgilidir. Bildiğimiz gibi Türkiye kuzey yarımkürede yer alan bir ülkedir. Dolayısıyla güneye bakan yerler bakı faktörüyle daha fazla güneş almakta ve daha fazla ısınmaktadır. Köylüler de, güneş ışınlarından daha fazla

faydalanmak ve evlerinin ısınmasını sağlamak için evlerinin giriş kapısını ve pencerelerini güney, doğu veya batı yönünde yapmışlardır.

Kültürel Etkileşim

Kültürel etkileşim teması, “mekânsal organizasyon ve bağımlılık” olarak, dünyayı değiştiren kültürel coğrafya düşünceleri listesinde yer buldu. Kültürel etkileşim, coğrafyacıların bazı kültürel olayların diğer bazı kültürel olayların nedeni olduğunun farkında olduklarını gösterir. Bir kültür elemanında meydana gelen değişme, diğerlerinde de buna uygun bir değişim başlatır. Kültürün bir yönünün dağılımını, diğer yönlerindeki çeşitlilikleri araştırmadan, nedensel olarak nasıl bağlantılı ve bütünleşmiş olduklarını kavramadan anlayamayız (Arı-Köse, 2005:57). Kültürel coğrafyacı belli bir kültürün içinde yer alan elemanların ve güçlerin nasıl ortaya çıktığını ve birbirlerini nasıl etkilediklerini görmek için kültürel etkileşim temasını dikkatli bir şekilde ele almak zorundadır. Elde edilen verilerin neden-sonuç ilişkisi bakımından değerlendirilebilmesi için kültür elemanlarının ortaya çıkışı, yayılışı ve etkileşimini kavramak ve bu yönde değerlendirmelere varmak gerekmektedir.

Öğrenilmiş davranış biçimlerinin nesilden nesile aktarılması veya toplumun bir üyesi olarak ferdin kazandığı duyma, düşünme ve faaliyet tarzlarının sosyal açıdan standartlaşması anlamına gelmesi sebebiyle, kültürü oluşturan maddi ve manevi her unsurun arka planında onu meydana getiren inanç ve değerler sisteminin varlığını unutmamak gerekir. Bu bakımdan her sosyal değişme, yeniliğin bir toplumdan ötekine aktarılması süreci olması sebebiyle, yeniliği meydana getiren temeldeki zihniyet ve değerlerinde alıcı toplumu etkilemesi anlamını taşır. Alfred WEBER’e göre maddi kültür bir toplumdan diğerine aktarılabilirken, maddi olmayan kültür ise kendinden başka benzeri olmayan aktarılmayan, zamana ve yere bağlı bir görünüm taşımaktadır (Türkdoğan, 2007:104).

Horasan ilçesinde inşa edilen kır meskenlerini incelerken, bu meskenlerin inşasında ortaya çıkan kültürel yapı, Türk ev kültürünün ve İslam dininin etkisinin izlerini açıkça göstermesi bakımından, bu öğeler arasında bir etkileşimin somut delillerini görebilmekteyiz. Ayrıca Erzurum halk kültürünün ve ev kültürünün izleri de, araştırma sahasındaki kır meskenlerinde açık bir şekilde görülebilmektedir.

Kültürel Peyzaj

Kültürel peyzaj kavramı ilk olarak 1920’lerde aslında fiziki coğrafyacı olan Carl Ortwin SAUER tarafından kullanılmıştır. Sauer *Herhangi bir bölgede, bir kültürün doğal peyzaj üzerine değişiklik yapmak için çalıştığını ve o bölgeyi bir kültürel peyzaj haline getirdiğini iddia etmiştir. Öyle ki, kültürel peyzaj insan eliyle şekil değiştirmiş olan doğanın geniş ve değişmiş bir şeklidir, aynı zamanda doğa kültürün yapısındaki arzuları ve istekleri en sonunda kültüre hizmet etmek için kullanır* demiştir (Mitchell, 2003:238).

Kültür grupları yaşamlarını devam ettirirken kültürel yapılarını yaşadıkları fiziki çevre üzerine yansıtmaya başlarlar. Dolayısıyla fiziki çevre üzerinde yapılan değişiklikler, o toplumun kültürünün bir aynası olarak da görülebilir. İnsanların kendi hayatlarını kolaylaştırmak adına kendi düşünsel yapılarını inşa ettikleri binalara, caddelere, bahçelere,

meralara vb. yerlere yansıtmaları onların kültürel peyzajını ortaya koyuyor diyebiliriz. Bir bina şeklinden anladığımız kadarıyla peyzaj, David HARVEY'in kelimeleri ile *Coğrafi olarak karıştırılmış eşyaların, karmaşık yapılarının düzenlenmiş hâlidir. Öyle ki mekânın ruhla karışımıdır ve bu yüzden oldukça benzersiz şekilde inşa edilmiş birçok eşyanın daha özgür bir şekilde seyahat etmesidir. Karışık çevre, geniş bir şekilde fonksiyonlarını, insanın oluşturduğu sistem kaynaklarıyla kullanılan değerlerin fiziki çevreye yerleştirilmesidir, hatta fiziki çevreden üretim, tüketim ve değişim için faydalanmak ta olabilir* (Mitchell, 2005:49). Kültürel coğrafyacı, kültürel peyzajın çevresi ile olan benzerliklerini ve farklılıklarını ortaya koymak için araştırdığı bölgedeki kültürel geçmişi iyice araştırmalı ve kavramalıdır. Çünkü kültürel peyzaj içerisinde görülen kültür ürünleri ve kültürel etkileşim sadece yaşanan yılların ürünü değil geçmişten gelen değerlerin üst üste birikmesiyle oluşan kültürel bir üründür. Sauer *Geography of Pennyroyal "Pennyroyal'in Coğrafyası"* adlı eserinde, *insan kendi bakış açısını ve isteklerini doğal peyzaj üzerinde kendi yaptıkları ile birlikte üst üste koyan coğrafi bir vasıta* (Sauer, 1927:143) şeklinde bir açıklama yaparak kültürel peyzajın nesilden nesile aktarılan kültürel yapının bir toplamı olduğunu da ifade etmiştir.

Ev, kültürün peyzajdaki yansımasıdır. İnsanın yaşama alanının odağı durumundaki ev, bu özelliğinden dolayı onu yapan ve kullanan insanın dünya görüşü ve algılamasını, mit ve inançlarını, ideallerini, geleneklerini, sosyal düzen ve organizasyonlarını, hayatlarını kazanma biçimlerini, yani bütün olarak kültürünü özenle işlediği ve maddi olarak görülebilir hale getirdiği mekândır. Özellikle kırsal ve/veya geleneksel ev, geçmişten günümüze yaşanan kültürel yayılmaların ve kültürel adaptasyonların tarihi belgesi olması, yeryüzünün yerler zenginliğini arttırması nedeniyle ayrı bir önem taşır (Köse, 2007:9). Geleneksel kırsal konutlar insanın geçmişten günümüze biriktirerek getirdiği kültürel birikimin ve komşu kültürlerle olan etkileşiminin sonucu olarak ortaya çıkan kültürün maddi öğelerinin gösterilebilecek en güzel şekillerinden birisidir. Çünkü kırsal konutlar, içerisinde barındırdığı özellikler ile toplumun ihtiyaçlarına göre nasıl şekillendirildiğini, aile yapısına göre nasıl inşa edildiğini ve buna bağlı olarak yapılan eklentilerin özelliklerini, dini hayatın etkisini, kadının toplum içerisindeki yerini, sosyal ilişkilere göre planlandığını ve fiziki çevrenin etkisinin insan tarafından olumlu şekilde nasıl kullanıldığını göstermesi bakımından maddi kültürün güzel bir yansıtıcısıdır.

Bilindiği gibi, yapı malzemesi, jeolojik ve jeomorfolojik özellikler, iklim şartları, bitki örtüsü, toprak ve diğer doğal çevre faktörleri ile birlikte meskenler; onu inşa eden insanın gelenek, görenek, arzusu, tarihi ve ekonomik şartlarını da yansıtır (Özdemir, 2000:165). Evlerin yapısını incelerken sadece ekolojik bakış açısıyla incelediğimizde deterministlerin fikriyle insanı sadece doğanın kölesi olarak kabul etmiş oluruz ki bu tamamen yanlıştır. Çünkü insan aklı sayesinde doğayı, kendine fayda sağlayacak şekilde kullanabilmektedir. Bununla birlikte geçmişten gelen alışkanlıkları, içinde bulunduğu toplumun kültürel yapısı, ekonomik seviyesi de doğal çevre ile olan etkileşiminde belirleyici rol oynamaktadır. Barınmak için yapılan evlerde de bu etkileşimin izlerini Horasan ilçesindeki köy meskenlerinde rahatlıkla görebilmekteyiz. Meskenlerin önemli bir bölümünü oluşturan duvarların yapımında, çevreden temin edilen taşlar kullanılmıştır. Bu taşların büyük çoğunluğu akarsu boylarından toplandığı için, akarsu tarafından yuvarlak bir

hale getirilmişlerdir. Dolayısıyla birbirine bağlanma özelliği yoktur. Bunları birleştirmek için de çamur kullanılmıştır (Gök, 1992:73). Ancak bu durum meskenlerin ömrünün kısa olmasına ve herhangi bir afet durumunda yıkılmasına sebep olmaktadır.

Horasan ilçesindeki kır meskenleri kültürel anlamda incelendiğinde Türklerde ev kültürünün temel özelliklerini açık bir şekilde yansıtmaktadır. Evlerin planlarından da görüldüğü üzere; oda, salon, misafir odası, avlu, mutfak ve ambar gibi mekânlar hep bir arada iken, kışın uzun ve çok soğuk geçmesine rağmen, tuvalet meskenin dışında yer almaktadır. Oda tabiri, dam anlamında da kullanılan kapalı olan duvarlarla çevrili alan demektir. Türklerde salon kullanma özelliği Çinlilerden Türk ev kültürüne giren bir özelliktir. Türklerde misafire verilen önemin bir göstergesi olan misafir odası eve gelebilecek konukların kalabilmesi için yapılmış bir bölümdür. Avlu evin önündeki kapalı veya açık olan alan demektir. Ambar elde edilen hububatı saklamak için yer altında yapılan veya ev içinde ahşaptan yapılan bir bölmedir (Ögel, 1985:23-45).

Horasan ilçesinde kır meskenlerinin genellikle merkezde bulunan bir ev ve onun eklentileri şeklinde oluştuğunu görmekteyiz. Evlere eklenti olarak yapılmış olan ahır, merek, tandır evi, yazlık, misafir odası gibi bölümler genel olarak aynı çatı altında inşa edilmiştir (Şekil 2).

Yakın tarihe kadar ataerkil bir yapının hâkim olduğu araştırma sahasındaki evlerde, eklentiler şeklinde yapılmış odalar göze çarpmakta ve evlenen erkek çocukların evden ayrılmadığı, baba ocağı olarak adlandırılan evde kaldıkları tespit edilmiştir. Erkek çocuklar ancak babaları öldükten sonra evden ayrılarak ayrı bir ev kurarlar ve bu kurdukları evin de kendi baba ocakları gibi büyümesini ve genişlemesini sağlarlar. Ardı köyünde Rasim Şanlı'ya ait olan mesken, bu duruma güzel bir örnek teşkil etmektedir (Şekil 3).

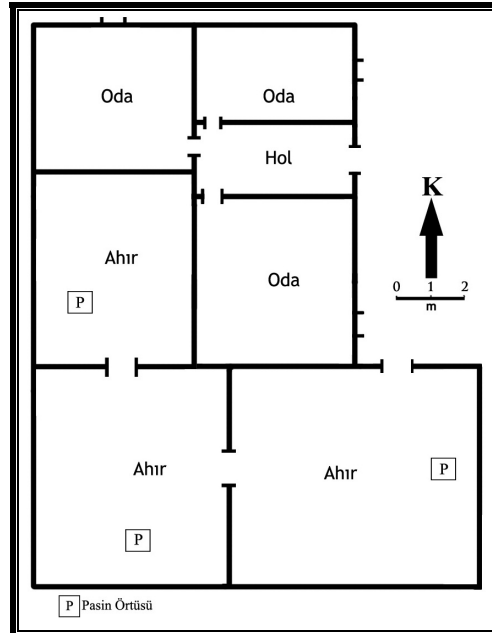
Her evde, mülk sahibinin mali durumuna göre bir veya birkaç oda bulunur. Bu odalar daha çok yaz aylarında kullanılır. İçinde tandır ocağının yer aldığı mutfak, günlük hayatın adeta merkezini teşkil eder. Erzurum ve çevresindeki köylüler, tezekle ve odunla kızdırılan bu ocakta ekmeğini ve yemeğini hazırlar. Bazı mutfaklarda soğuk kış aylarında oturmaya mahsus bir sekinin de mevcut olduğu görülür (Sözer, 1970:46). Erzurum kültür ocağı ve çevresinde bulunan köylerde geleneksel olarak inşa edilmiş olan kır meskenlerinde *tandır evi* veya *tandır başı* olarak adlandırılan bir mutfak bulunmaktadır. Gözlem yapılan bütün köylerde de bu mutfak şeklinin bulunduğu ve hem yemek pişirmek hem de ısınmak amacıyla kullanıldığı görülmüştür. Ayrıca tandır başında büyük ve küçük tandır olmak üzere iki adet tandır bulunmaktadır. Bunun amacı tandırın birinde açık ekmeği pişirilirken diğer tandırda yemek pişirebilmektir (Fotoğraf 2).

Horasan ilçesindeki kır meskenlerinde beşerî unsurların etkisi oldukça hissedilir derecededir. Buna İslâm dininin etkisi de eklenince ortaya kapalı toplumların kendine has yaşam tarzı çıkmaktadır. Bu kültürde kadın, dış çevreden önemli ölçüde korunan bir yapı içerisinde yaşamaktadır. Bu gibi toplumlarda kadının, günün büyük bir bölümünü evinde geçirdiği ve yapılanmanın da ona göre şekillendirildiğini görebilmekteyiz. Evlerde bulunan *tandır evi* veya *tandır başı* olarak adlandırılan bölümlerde, kadınlar evin ihtiyacı olan ekmeği ve yemeklerini pişirirler. Geri kalan zamanlarında da evin temizliği, dikiş nakış ve kız çocuklarına çeyiz hazırlamak gibi işlerle ilgilenirler. Kırsal kesim toplumlarının

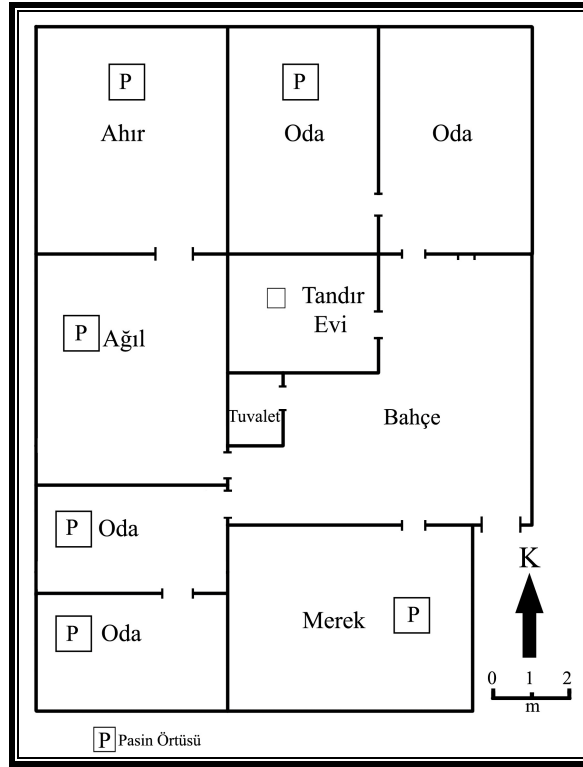
anlayışına göre, ev işlerinin görülmesi genellikle kadınlara aittir. Bu konuda yapılan bir araştırmanın sonuçlarına göre, kırsal alanlarda yemek pişirme işinin %73,6'sını, bulaşık yıkama işinin %67'sini, temizliğin %66,7'sini, ütü yapmanın %67,2'sini kadının yaptığı belirlenmiştir (Çimen, 2008:362).

Fotoğraf 2. Kükürtlü köyünde Şerafettin Karakaya'ya ait meskenin *tandır evi* ve tandırdaki ekmek pişiren evin hanımı.

Şekil 2. Yeşildere köyünde Yüksel Demir'e ait mesken planı.

Şekil 3. Ardi köyünde Rasim Şanlı'ya ait mesken planı.

Türk kültüründe temel ihtiyaç olarak temiz hava evin biçimlenmesinde etkilidir. Bu anlayış dünya görüşü ve din ile de beslenir ve desteklenir. Nitekim tuvalet kokusu benimsenmediği için tuvalet geleneksel Türk evinde iç mekânda değil, dış mekânda, yani avludadır. Hatta avlunun eve en uzak ve gözden irak köşesindedir (Köse, 2007:20). Horasan ilçesinde bulunan köylerde yapılan gözlemlerde de Türk kültürünün temizlik anlayışının etkili olduğu görülmüştür. Çünkü geleneksel olarak inşa edilmiş olan bütün kır meskenlerinde tuvaletlerin evin dışında hatta uzağında yapılmış olduğu görülmüştür (Fotoğraf 3).

İlçenin kır meskenlerinde Türk ev kültürünün önemli özelliklerinden biri olan avlular da dikkati çekmektedir. Avlu duvarının önemi öncelikle semboliktir: özel mekânı genel ve ortak mekânlardan ayıran fiziki ve psikolojik engeldir (Köse, 2006:173). Horasan ilçesinde bulunan kır meskenlerindeki avlular bazı köylerde yaklaşık bir metre yüksekliğinde yığma taşlardan yapılmıştır, bazı köylerde ise daha yüksek duvarlar şeklindedir. Avlunun çevresindeki duvar ve çitlerin bu kadar yüksek yapılmasının nedeni, dışarıdan bakıldığında avlunun görülmemesidir (Altaş ve diğ., 2006:76). Bunun yanı sıra genellikle bahçede yer alan tezeklik (tezek damı), taya (otların yığıldığı yer), tuvalet gibi

bölümler meskenin dış avlusunda yer almaktadır. Burası mesken sahibinin ekonomik uğraşlarına göre şekil alabilmektedir.

Araştırma sahasındaki köylerde, hayvancılık ekonomisinin hâkim olması meskenlerde ahır, merak, kom ve tezeklik gibi eklentilerin yapılmasına neden olmuştur. Ev ve eklentileri toplu haldedir. Bunun birkaç nedeni vardır. Bunlar; bölgenin kış şartlarına karşı konutların soğumasını önleme, hayvan barınaklarının ısı imkânlarını değerlendirme, hayvanların bakım ve beslenmesini kolaylaştırma, mevcut arsayı en iyi şekilde değerlendirmektir (Gök ve diğ., 2007:169). Bunlardan özellikle ahır evlere bitişik yapılmıştır ve bazı evlerden ahıra ev içinden girilebilmektedir. Bitişik yapılmasının sebebi hem hayvanların sıcaklığından faydalanmak hem de hayvanların göz önünde bulunmasını sağlamaktır.

Fotoğraf 3. Ardı köyünde Rasim Şanlı'ya ait meskenin merak duvarı ve meskenden uzakta olan tuvalet.

Merek genellikle samanlık olarak kullanılır. Kom ise yörede yaşayan insanların küçükbaş hayvanların barındığı bölme için kullandıkları isimdir. Komlar da, ahır gibi genellikle eve bitişik olarak inşa edilir ve bunun sebebi de ahırlarda olduğu gibi ısınma ve hayvanların korunmasıdır. Tezek hayvansal atıklardan elde edilen bir yakıt türüdür ve araştırma sahasında bulunan köylerde ısınmak ve ekmek pişirmek için yakıt olarak kullanılır. Bunların bir arada muhafaza edildiği yere ise tezeklik adı verilmektedir.

Horasan ilçesindeki kır meskenlerinde dikkate değer bir diğer özellikte *kırlangıç* veya yörede kullanılan isimle *karlankuş* adı verilen çatı örtüsüdür. Kırlangıç örtü genellikle tandır başında kullanılmaktadır. Tandırın içerisinden çıkan dumanın kolayca dışarı çıkması ve ortamın ferah olması için, kırlangıç çatı biçimi çok uygundur (Gök, 2007:152). Kırlangıç örtü Türk kültürünün temizlik özelliğini yansıtan güzel bir örnek olarak araştırma sahasındaki kır meskenlerinde oldukça sık görülmektedir. İçerideki istenmeyen koku ve dumanın kolayca tahliye edilmesini kolaylaştırması bakımından önemli bir fonksiyona sahiptir. İçeriden bakıldığında kubbemsi bir yapıyı anımsatsa da, dışarıdan bakıldığında bacanın düz olduğu görülmektedir (Fotoğraf 4).

Araştırma sahasına özgü olan ve zamanla yakın çevresine yayılan bir diğer, ilginç örtü biçimi de *pasın örtüsüdür*. Bu tip örtü şekli, konutların iç odalarında ve ahırlarda uygulanmıştır. En önemli özelliği pencerelerin tavanda oluşudur. Bunun amacı ise, iç odaların güneş ışığıyla aydınlatılması, ısı kaybının az olması, ahırlarda ise havalandırmanın üstten yapılarak hayvanların soğuktan korunmasıdır (Ünal, 1994:215). Köylerde yapılan gözlemlerde pasın örtüsünün bir tarafa meyilli olduğu görülmüştür. Bunun amacı ise yağmur ve kar sularının tahliye edilmesini sağlamaktır. Pasın örtüsü ahşap malzeme kullanılarak inşa edilmiş ve üzeri toprak ile kapatılmıştır. Çatının yükü ahşap direklere ve duvarlara dağıtılmıştır (Fotoğraf 5).

Fotoğraf 4. Harçlı Köyünde Abdulvahap Yavuz'a ait meskende kırlangıç örtü olarak adlandırılan baca.

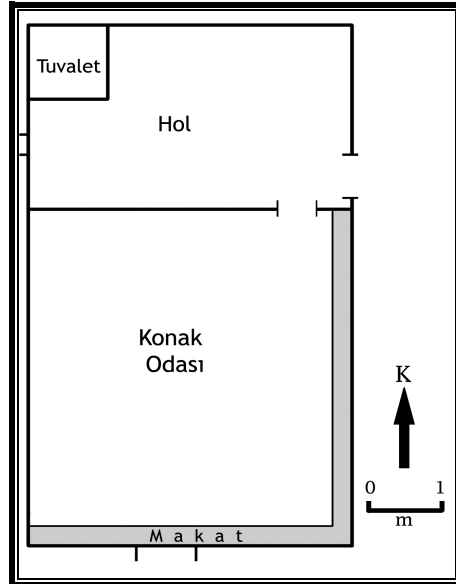

Fotoğraf 5. Kükürtlü köyünde Suphi Çelik'e ait meskenin Pasın örtüsünün dışarıdan görünümü.

Geleneksel kır meskenlerinin ilgi çekici unsurlarından biriside özellikle misafir ağırlamak için inşa edilen konuk odalarında bulunan ve yöre halkı tarafından *makat* olarak adlandırılan oturma yerleridir (Fotoğraf 6). Duvara bitişik olarak ve tamamen ahşap malzemeden yapılan makatların üzerine yörede kullanılan halı yastıklar ve kilimler örtülerek, oturmak için uygun hale getirilmektedir. Aynı zamanda makatların altında kalan boşluklar ise, içerisine evdeki fazla malzemelerin muhafazası amacıyla doldurularak kullanılır. Bazen makatların yapıldığı odada *kerhiz* denen yıkanma yerleri de vardır (Altaş, 2003:63) (Şekil 4).

Fotoğraf 6. Çamurlu Köyü'nde M. Sait Ergün'e ait konuk odasında bulunan *makat* olarak adlandırılan oturma yeri.

Şekil 4. Çamurlu köyünde M. Sait Ergün'e ait mesken planı.

Horasan ve çevresinde görülen farklı unsurlardan birisi de, evin zemininden yüksekte yapılan ve hem ev halkının hem de misafirlerin oturması için planlanmış olan *sekiler*dir. Genellikle akşam saatlerinde ev halkının ve misafirlerin oturup sohbet ettiği ve çay içtiği mekânlar olan sekiler geleneksel Erzurum evlerinin en önemli unsurlarındandır (Fotoğraf 7).

Fotoğraf 7. Harçlı Köyü'nde Abdulvahap Yavuz'a ait konuk odasında bulunan *seki* olarak adlandırılan oturma yeri.

Horasan ilçesinde yer alan geleneksel kır meskenlerinde en önemli unsurlardan birisi de tamamen ahşap malzeme ile imal edilmiş olan *ambar*lardır. Ambarlarda; un, buğday, kışlık tereyağı, küplerle turşu, kazanlarla kavurma saklanır. Ambar çoğunlukla tandır evinin bir kenarında ahşap büyük bir sandık halinde iki gözlü olarak imal edilir (Karpuz, 1993:48).

Sonuç

Horasan ilçesindeki kır meskenlerini incelerken geleneksel Türk ev kültürünün ve İslâm dininin etkisinin, inşa edilen konutlar üzerinde büyük etkisi olduğu görülmüştür. Bununla birlikte araştırma sahasının doğal çevre özelliklerinin, kullanılan malzeme üzerinde büyük etkisi olduğu da ayrıca tespit edilmiştir.

İnsanların, alışkanlıklarından kolayca vazgeçememesi ve özellikle kırsal yaşam süren insanların değişimi kolayca benimseyememesi, kültürel değişimin hızını da yavaşlatmaktadır. Her ne kadar bazı ailelerin ekonomik durumları çok iyi olsa da bu geleneksel yapı tarzı dışına pek çıkmamış, sadece bazı bölümlerde iyileştirmeler yapılması şeklinde kendini göstermiştir. Örneğin bazı pencereler odaların yan cephelerinde ve PVC malzemeden yapılmakta, çatı örtüsü ise toprak yerine sac ile kaplanmaktadır. Ancak kır langıç ve pasin örtü gibi oldukça köklü yapı sistemlerini meskenlerde hâlâ görmek mümkündür. Mesken yapı plânları incelendiğinde, planların hemen hemen aynı olduğu sadece kullanılan malzemede bazı farklılıklar dikkati çekmektedir. Ekonomik durumu iyi

olan aileler meskenlerin inşasında kesme taşlar kullanırken, mali imkânları yetersiz olan aileler meskenlerinde karataş ve kerpiç kullanmışlardır.

Horasan ilçesindeki kır meskenlerinin genel olarak Erzurum evleri ile olan benzerliği de kültürel etkileşim ve kültürel yayılma temalarının etkisini gözler önüne sermektedir. Geçmişten günümüze gelen uzun süreç içerisinde kültürel birikimle ortaya çıkan mesken tipleri, kendine özgü yapısını modernleşme sürecinde dahi yerli halk göç etmediği takdirde koruyacağı inancındayız. Köylerde modern mimari ile inşa edilmiş konutları incelediğimizde kullanılan malzemenin farklı olmasına rağmen, planlarının aynı olması bunun en güzel kanıtlarından biridir.

KAYNAKÇA

- ALTAŞ, N.T.**, 2003, Büyükçay Vadisi'ndeki Yerleşmelerin Beşeri ve İktisadi Coğrafyası, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum.
- ALTAŞ, N.T., GÖK, Y., DOĞANAY, S.**, 2006, *Domaniç'te Kır Meskenleri*, Doğu Coğrafya Dergisi, Sayı:16, Sayfa:63-88, Çizgi Kitabevi, Konya.
- ARI, Y.**, 2005, *Amerikan Kültürel Coğrafyasında Peyzaj Kavramı*, Doğu Coğrafya Dergisi, Sayı:13, Çizgi Kitabevi, Konya.
- ARI, Y., KÖSE, A.**, 2005, *İnsan-Çevre Etkileşimini Yorumlamada Yeni Bir Alternatif:Kültürel Coğrafya*, Ulusal Coğrafya Kongresi 2005 (Prof.Dr. İsmail YALÇINLAR Anısına), (Bildiri Kitabı Editörleri Sedat Avcı ve Hüseyin Turoğlu), S:51-59, İstanbul.
- ÇİMEN, L.K.**, 2008, *Türk Töresinde Kadın ve Aile*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.
- DOĞANAY, H.**, 1997, *Türkiye Beşeri Coğrafyası*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları:2982, Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi:877, Eğitim Dizisi:10, Ankara.
- DOĞANAY,H.**, 2005, *Coğrafya'ya Giriş 1 Genel ve Fiziki Coğrafya*, Aktif Yayınevi, Erzurum.
- ERİNÇ,S.**, 1953, *Doğu Anadolu Coğrafyası*, İstanbul Üniversitesi Yayınları No:572, Edebiyat Fakültesi Coğrafya Enstitüsü Yayınları No:15, İstanbul.
- GÖK, Y.**, 1992, *Eski ve Yeni Gerek Köyü Meskenlerinin Coğrafi Yönden Karşılaştırılmalı Etüdü*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum.
- GÖK, Y.**, 2006, *Horasan İlçesinde Nüfus Hareketleri*, Doğu Coğrafya Dergisi, Sayı:16, Sayfa:113-140, Çizgi Kitabevi, Konya.
- GÖK, Y.**, 2007, *Horasan İlçesi'nin Coğrafyası*, Atatürk Üniversitesi Yayınları No:965, Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Yayınları No:124, Araştırma Serisi No:49, Erzurum.

- GÖK, Y., ALTAŞ, N.T., ZAMAN, S.,** 2007, *Aşkale Depremleri ve Etkileri*, Doğu Coğrafya Dergisi, Sayı:17, Sayfa:161-184, Çizgi Kitabevi, Konya.
- GÜMÜŞÇÜ, O.,** 2006, *Tarihi Coğrafya Kavramlar-Tarihçe-Kaynaklar-Mekan-Metod*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul.
- HAVILAND, W.A., PRINS, H.E.L., WALRATH, D., MCBRIDE, B.,** 2008, *Kültürel Antropoloji*, Kaknüs Yayınları, İstanbul.
- IGU Study Group,** 1997, *IGU Study Group The Cultural Approach in Geography*, GEO Jurnal 43.3, S: 297-301, Kluwer Academic Publishers, Netherland.
- KARPUZ, H.,** 1993, *Türk İslam Mesken Mimarisinde Erzurum Evleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları:562, Yayınlar Dairesi Başkanlığı Sanat-Sanat Tarihi Dizisi: 5-4, Ankara.
- KÖSE, A.,** 2006, *Balıkesir Örneğinde Geleneksel Kırsal Avlu Duvarı*, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: VIII, Sayı:2, Sayfa: 159-183, Afyon.
- KÖSE, A.,** 2007, *Balıkesir Çevresinde Geleneksel Kırsal Avlu Peyzajı ve Değişimi*, Doğu Coğrafya Dergisi, Sayı:18, Çizgi Kitabevi, Konya.
- MITCHELL, D.,** 2005, *Landscape*, Cultural Geography a Critical Dictionary of Key Concepts, Edt. Atkinson, D., Jackson, P., Sibley, D., Washbourne, N., S: 49-56, I.B. Tauris, London.
- MITCHELL, D.,** 2003, *Dead Labor and the Political Economy of Landscape-California Living, California Diving*, Handbook of Cultural Geography, Edt. Anderson, K., Domosh, M., Pile, S., Thrift, N., S: 233-248, Sage Publication, London.
- ÖGEL, B.,** 1985, *Türk Kültür Tarihine Giriş III*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları:638, Kültür Eserleri Dizisi:46, Ankara.
- ÖZDEMİR, Ü.,** 2000, *Safranbolu'da Köy Meskenleri*, Doğu Coğrafya Dergisi, Sayı:4, Sayfa: 159-172, Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Basımevi, Erzurum.
- ÖZGÜÇ, N., TÜMERTEKİN, E.,** 1998, *Beşeri Coğrafya İnsan, Kültür, Mekân*, Çantay Kitabevi, İstanbul.
- ROBERTS, B.K.,** 1996, *Landscapes of Settlement Prehistory to The Present*, Routledge, London.
- SAUER, C.O.,** 1927, *Geography of Penniroyal a Study of The Influence of Geology and Physiography Upon the Industry, Commerce and Life of The People*, The Kentucky Geological Survey, Franfort.
- SOLOT, M.,** 1986, *Carl Sauer and Cultural Evolution*, Annals of The Association of American Geographers, Vol:76, No:4, S: 508-520, U.S.A.
- SÖZER, A.N.,** 1970, *Erzurum Ovasının Beşeri ve İktisadi Coğrafyası*, Atatürk Üniversitesi Yayınları No:101, İşletme Fakültesi Yayınları No:9, Araştırma Serisi:7, Erzurum.

TOZLU, S., KÜÇÜKUĞURLU, M., 2002, *Erzurum Evleri (Tarihi Kayıt ve Şahitlere Göre)*, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı:20, Sayfa: 313-330, Erzurum.

TÜRKDOĞAN, O., 2007, *Kültür-Değişme ve Toplumsal Çözülme*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.

ÜNAL, Ç., 1994, *Pasinler İlçesinin Coğrafi Etüdü*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum.

YILMAZ, Ö., 1984, *Horasan-Sarıkamış Arasındaki Aras Nehri Havzasının Fiziki ve Tatbiki Fiziki Coğrafyası*, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum.

YOLAL,Z., 2001, *Eskiçağda Horasan ve Çevresi*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum.

www.evkultur.com

www.horasan.gov.tr

www.horasan.bel.tr

Horasan İlçesindeki Kır Meskenlerinin Kültürel Coğrafya Bakış Açısıyla İncelenmesi